

הצעת פתרון- בחינת הבגרות בהיסטוריה ב'

הצעת הפתרון נכתבה על-ידי

מורים להיסטוריה בבתי הספר של **קידום**.

פרק ראשון

1. א. הסיבות להקמת הגטאות

סיבות מוצהרות

- כדי להגן על היהודים מפני האוכלוסייה הפולנית העוינת
- כדי למנוע ספסרות במוצרי מזון, כלומר מניעת התופעה של מכירת מוצרי מזון בסיסיים במחירים מופקעים
- כדי לחסום הפצת מגיפות מדבקות שמקורן ביהודים ולשמור על מצב סניטרי תקין בפולין
- כדי לשים קץ לניסיונות ההפצה של ידיעות פוליטיות חתרניות מצד היהודים

מטרות לא מוצהרות

- גורם אידיאולוגי – באמצעות הגטו מימשו הנאצים את תורת הגזע ואת האנטישמיות שבאידיאולוגיה, מאחר והגטו יצר בידוד של היהודים הפרדה ברורה בינם לבין הגזע הסלאבי.
- גורם בירוקרטי – באמצעות הגטו ניתן היה לפקח על היהודים כדי לאפשר בשלב מאוחר יותר ביצוע יעיל ומהיר של פתרונות שונים בנוגע אליהם.
- הגטאות שימשו כאמצעי הכחדה בלתי ישיר (עקיף) של היהודים. הנאצים רצו לחסל פיזית את היהודים על-ידי עבודות כפייה מפרכות ומניעת אמצעי קיום בסיסיים כמו תרופות ואוכל. ברור היה כי תנאים אלו יביאו לגסיסתם האיטית של היהודים. התנאים הבלתי אנושיים בגטו היוו עדות לכוונות הנאצים.
- ריכוז היהודים בערים הגדולות, בפיקוחם של היודנראטים, אפשר את ניצולם ביעילות רבה לעבודות כפייה למען צרכי המלחמה המיידים וצרכי הרייך.

ב. האשליה באה ליד ביטוי בכך שהנאצים הקימו מועצות יהודיות (יודנראטים) בגטאות.

בתמונה נראה במרכז התמונה יו"ר היודנראט בגטו לודז' ובשני צדיה של התמונה מסומן מגן דוד – מעין סימן לאוטונומיה יהודית- לריבונות יהודית – לממשל עצמי. הבול עצמו הוא יסוד/סממן לממשל עצמי כשהכיתוב "דואר היהודים בגטו" מעניק גם הוא תחושה של ממשל עצמי של היהודים במקום. בנוסף מודגשת בתמונה העבודה היצרנית על מנת לשוות לגטו פעילות יצרנית, שבו קיימים בתי חרושת המספקים עבודה למשתכנים בו- והכל באחריותו של יושב ראש היודנראט שזה היה אחד מתפקידיו בגטו.

2. א. להלן הגורמים לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה:

חוזה ורסאי כגורם להחלשת הרפובליקה ולהתחזקות הנאצים – הסכם ורסאי הוצג בגרמניה כחרפה לאומית והביא למשבר חברתי חמור. היטלר ומפלגתו הטיפו שוב ושוב כי כאשר ייבחרו לשלטון הם יבטלו את חוזה ורסאי וישיבו את כבודו הלאומי של העם הגרמני.

- **משבר כלכלי-חברתי בעקבות המלחמה** – גרמניה ניזוקה מאוד בשל המלחמה ותוצאותיה. המשטר הדמוקרטי שזוהה כגורם המרכזי להיווצרות המשברים וכחסר יכולת של ממש להתמודד עימם.
- **חולשתה של רפובליקת ויימאר** – חוקת "רפובליקת ויימאר" הדמוקרטית לא הגבילה באופן מהותי את קיומן של תנועות קיצוניות בגרמניה ואת פעילותן, ובהן המפלגה הנאצית.
- **חוסר במסורת דמוקרטית ובמוסדות דמוקרטיים בגרמניה** – המשטר הדמוקרטי נכפה על העם הגרמני על-ידי הדמוקרטיה השונות, וזאת במסגרת תנאי כניעתה של גרמניה במלחמת העולם הראשונה. לכן זוהתה הדמוקרטיה עם ההשפלה שחוהה העם הגרמני מידי המעצמות. העובדה המשמעותית ביותר היא שבגרמניה לא הייתה מסורת דמוקרטית. הדמוקרטיה בגרמניה הייתה "רפובליקה ללא רפובליקנים". הפקידות בכל מערכות השלטון לא הוחלפה וגילתה עוינות למשטר החדש. גם הצבא המצומצם שמר אמונים למשטר הקיסרי ולא סייע לשמירת יציבות הרפובליקה. באופן זה לא היה בסיס איתן ליציבות הדמוקרטיה, ומכאן נבעה חולשתה.

ב. להלן הדרכים שבהם גייסו הנאצים את הציבור בגרמניה:

בתחום הטרור:

- **רדיפת פעילים פוליטיים בעקבות הכרזת מצב חירום במדינה** – לאחר שריפת הרייכסטאג פורסם "צו חירום להגנת העם והמדינה", והוכרז מצב חירום בגרמניה. בדרך זו החל היטלר להצר (להגביל) את הפעילות של המפלגה הקומוניסטית ושל המפלגה הסוציאל-דמוקרטית. נאסרו אספות פוליטיות, ונערכו מעצרים של פעילי מפלגות אלו ללא משפט וללא הגבלת זמן. הפעילות האינטנסיבית כוונה בעיקר כלפי המפלגה הקומוניסטית שהוצגה כאויבת האומה. היטלר הורה על מעצר המוני של אלפי פעיליה הפוליטיים, שנשלחו למחנות ריכוז.

- **ליל הסכינים הארוכות** – ב-30 ביוני 1934 נתן היטלר פקודה לגסטאפו לחסל את ארנסט ראהם ואת

שאר מנהיגי ה-S.A. חיסול זה נודע בשם "ליל הסכינים הארוכות". היטלר ביקש בפעולה זו להיפטר מגורמים מעכבים בתוך התנועה הנאצית ולהחליש את ה-S.A. ארגון זה דרש לבצע מהפיכה חברתית בהתאם לתורה הנאצית, אולם היטלר חשש שתכנית זו תמנע ממנו את תמיכתם של בעלי ההון, התעשיינים ובעלי האחוזות. בנוסף, ביקשו אנשי ה-S.A. לשמש כצבא של גרמניה הנאצית, אולם היטלר העדיף את הצבא המקצועי שבו ראה גוף חיוני למימוש שאיפותיו בתחום הפנים והחוץ. למרות החיסול האכזרי של כ-1000 אנשי ה-S.A., המשיך גוף זה להתקיים, אך חשיבותו פחתה, ואת מקומו תפס ה-S.S. כאחראי בתחום ביטחון הפנים.

- **הקמת מחנות הריכוז** – אמצעי זה היה מרכזי בשיטת הדיכוי הנאצית. במחנות הריכוז, דוגמת דכאו, נכלאו מתנגדי המשטר ממחנה השמאל והליברלים. כמו כן, נשלחו למחנות הריכוז אנשים שהשתייכו לקבוצות נרדפות מבחינה חברתית, ואשר הוגדרו כא-סוציאליים, וביניהם צוענים והומוסקסואלים (חשש מפגיעה בדימוי הגברי של הגבר הארי). כולם רוכזו כדי "להתחנך מחדש" ברוח האידיאולוגיה הנאצית. למחנה דכאו נשלחו מאוחר יותר (1938) עשירות אלפי יהודים (בעקבות ליל הבדולח); כמו כן נכלאו במחנות אנשי כמורה.

פעולות בתחום התעמולה, החינוך והתרבות:

- הנאצים ביקשו להטמיע את האידיאולוגיה שלהם בציבור באמצעות **תעמולה בלתי פוסקת שחדרה לכל תחומי החיים**, ובכללם מערכות החינוך והתרבות. האדרתו של היטלר וסכנות היהודים והקומוניזם הופצו באמצעות העיתון "דר שטירמר", אשר נתלה ברחבי הערים, העיירות וכלי התחבורה הציבוריים. בעיתון אויירו קריקטורות ונכתבו מאמרי שטנה כנגד היהודים וכנגד תכונותיהם הפיזיות והרוחניות, והודגשה הסכנה הנשקפת מפניהם לאומה הגרמנית. שר התעמולה גבלס נאם ברדיו הגרמני והטמיע את המסרים, בעיקר בכל הקשור לסכנה היהודית. התעמולה כללה שימוש בשלטים שעיקרם איסור על כניסת יהודים לגנים ציבוריים ולמוסדות תרבותיים, כדוגמת מוסדות התיאטרון. הנאצים הפיקו סרטי תעמולה שבהם הוצגו היהודים כסכנה הגדולה ביותר לגזע הארי ולאנושות כולה. בסרטים אלו, כדוגמת "היהודי הנצחי", באו לידי ביטוי הסטריאוטיפים המוכרים של היהודים (ראה התייחסות באידיאולוגיה הנאצית). הנאצים הטמיעו מסרים של לאומיות ואחדות באמצעות מצעדי לפידים ביום ובלילה, אשר שילחו את ההמונים. מערכת התרבות הותאמה לאידיאולוגיה: תכני ההצגות והמופעים נשאו את עקרונות האידיאולוגיה. מערכת החינוך עברה אף היא מהפכה בכל הקשור לתכני הלימוד, לתכניות הלימודים ולאופי המורים והמרצים. מורים ומרצים שלא היו בעלי השקפת עולם נאצית פוטרו, ובמקומם מונו אנשי המפלגה. המערכת כולה הותאמה לאידיאולוגיה, ובמקביל נשללו נושאי לימוד שנגדו את עקרונות האידיאולוגיה. סמלי המפלגה הפכו להיות סמלי המדינה, וכך יצר המשטר התאמה בין המפלגה ועקרונותיה לבין המדינה. באמצעות תנועת הנוער "נוער היטלר" יצר השלטון פולחן אישיות להיטלר וחזק את ערכי האידיאולוגיה והמשטר בקרב הנערים הצעירים.

- **שריפת הספרים (הוקעה תרבותית)** – פעולה זו לא כוונה רק כלפי היהודים. בערים שונות ברחבי גרמניה אורגנו טקסים מיוחדים של שריפת ספרים שחוברו על-ידי מי שהוגדרו כאויבי המשטר (קומוניסטים ודמוקרטים), ובראשם מחברים יהודים. הייתה זו פעולה לטיהור התרבות הגרמנית תוך הוקעת התרבות היהודית.

3. א. הצעדים שנקטו הנאצים בפולין לקדם את רעיון "הסדר החדש" "כבוש שלוט ונצל":

- עצם הפלישה לפולין – **כבוש** !
- במהלך המלחמה הועברו מפולין, מרוסיה ומארצות כבושות אחרות כשבעה מיליוני עובדי כפייה כדי לשרת את כלכלת הרייך הגרמני. הם הועסקו בתנאים קשים ביותר בתעשייה, במכרות, בכבישים ובשדות. סלאבים, שבויי מלחמה, יהודים ואחרים נתפסו והוסעו בתנאים קשים לגרמניה. – **נצל** !
- עם חלוקת פולין יישבו הנאצים אוכלוסייה ארית במקום אוכלוסייה פולנית כדי לממש את רעיון מרחב המחיה. בפולין הונהג משטר ישיר ללא אוטונומיה – **שלוט** !

ב. המדיניות הנאצית כלפי יהודי פולין עד לריכוזם בגטאות

עם כיבוש פולין נקטו הנאצים בשורת צעדים שנועדו לערער את הקיום היהודי:

- **סימון ובידוד חברתי** – יהודים חויבו לענוד על הבגד העליון סרט לבן עם מגן דוד כחול או סלאי צהוב. בתי עסק של יהודים סומנו במגן דוד. הוטל איסור על יהודים לעבור ממקום מגוריהם ללא אישור ונאסרה כניסתם לרחובות מסוימים בערים; נאסר על היהודים להשתמש ברכבות ובחשמליות ללא אישור מראש.
- **הרס הבסיס הכלכלי** – הוחרמו מפעלים, עסקי מסחר ומלאכה, אדמות, בתים, סחורות ודברי ערך. הוקפאו חשבונות בנקים, ונאסר על היהודים להחזיק סכומי כסף גדולים במזומן. תכולת הדירות של היהודים העשירים נלקחה מהם. רכוש היהודים המוחרם הועבר לידיים אריות או פולניות.
- **שימוש ביהודים ככוח עבודה** – יהודים נחטפו מרחובות הערים ונשלחו לעבודות כפייה, כמו פינוי הריסות מהרחובות, פינוי צירי התנועה משלגים ושילוח לעבודות במחנות צבא או מחנות עבודה, שם הועסקו בוויסות נהרות, סלילת כבישים, חיזוק ביצורים, הנחת מסילות ברזל, עבודות בניין וחקלאות. במחנות העבודה שררו תנאים קשים ותת אנושיים. בדרך זו ביקשו הנאצים להתיש את היהודים ולגרום לתמותה טבעית רבה.
- **פגיעה תרבותית חינוכית** – מערכת החינוך היהודית נסגרה. מורים, ילדים ובני נוער מצאו עצמם ללא מסגרת חינוכית וללא תמיכה פיזית ונפשית. כמו כן נאסרה תפילה בציבור. באמצעות צעדים אלו ביקשו הנאצים לפגוע ביסודות החברה היהודית ובתרבותה.
- **יצירת עמימות בחיי היהודים** – הנאצים ביקשו לערער את אורח החיים של היהודים וליצור בקרבם אי וודאות וחוסר ביטחון על-ידי יצירת תנאי קיום בלתי נסבלים שלוו בהתעללויות ובהשפלות כמו תלישת זקנים, חטיפת יהודים והכרחת נשים לנקות בלבושן האינטימי את רחובות העיר. אדם שיצא

מפתח ביתו לא ידע אם יחזור (חטיפות יהודים), יהודי לא ידע מה מותר ומה אסור. כך לדוגמה היו מפקדים נאצים שהיכו יהודי מפני שהסיר את כובעו, והיו שעשו זאת ליהודי מפני שלא עשה זאת.

- **נישול וגירוש ליעד בלתי ידוע** – במסגרת ההוראות שנקבעו ב"איגרת הבזק" הועברו (גורשו, מנקודת מבט יהודית) המוני יהודים מהשטח שסופח לרייך לשטח הממשל הכללי. כך גורשו היהודים ליעד לא ידוע ולעמיד מעורפל. גם יהודים בשטחי הממשל הכללי עצמו גורשו ממקומות מגוריהם ונשלחו לנקודות ריכוז בערים הגדולות.

פרק שני

4. א. הדילמה היא בנוגע למועד המרד ושיטת המאבק הרצויה. היו שביקשו לבצע מרד ללא דיחוי- מיד: השיקולים שלהם כללו התייחסות לכך שאין זמן ומקום להכנות מדוקדקות ולהכנות להתארגנות עם נשק חם, אלא יש מקום לפעילות ספונטנית בלבד שתכלול ציודם של האנשים בכלים חדים כמו גרזן וסכין ולא בנשק חם. כל התמהמהות של המרד בגין הערכות ארוכה וניסיון לגייס נשק חם, עלולה להביא לדחייה המרד לזמן בלתי ידוע.

לעומת זאת המבוגרים יותר דרשו איפוק והעדיפו לפעול רק לאחר שיושג נשק חם ויערך תכנון של המרד. הם האמינו כי יהפוך המרד למשמעותי יותר, ארוך יותר ולא תגרום נזק לגרמנים. האחרונים יחסלו בקלות מרד ספונטני ולא מתוכנן והלוחמים הנועזים לא יתירו את חותמם בהיסטוריה אלא יפלו לשווא.

ב. **כלל האוכלוסייה בגטו וורשה 60,000 איש**, תמכה במורדים והסתתרה בבונקרים כחלק ממאמץ ההתנגדות הכולל. הייתה זו הפעם הראשונה שבה היה שיתוף פעולה מלא בין עשרות אלפי תושבי הגטו ללוחמים – דבר שבא לידי ביטוי כאשר הנאצים נכנסו לגטו ומצאו אותו, לכאורה, שומם מאדם. היודנראט והמשטרה היהודית איבדו את השליטה על אנשי הגטו. **ההכנות למרד נערכו חודשים ארוכים מראש**, והן כללו הכנת בונקרים תת קרקעיים, הכנת מזון ושתייה לחודשים ארוכים, הכנת תרופות, יצירת פתחי אוורור וחיבור קווי חשמל וצינורות מים.

התרומה של הכנות אלו להצלחת המרד:

- **המרד נמשך זמן רב יחסית – 27 יום**. הלוחמה ההרואית של 60,000 תושבי הגטו בתנאים קשים הביאה לנסיגות חוזרות ונשנות של הכוחות הגרמניים, שספגו מאות נפגעים.

- **המורדים הצליחו לנטרל כוחות גרמניים גדולים – 2,000 חיילים**, כולל טנקים, עד שהוחלט להעלות באש את הגטו. רק אז נכנעו אחרוני התושבים, והנאצים החליטו לשרוף את בית הכנסת הגדול בוורשה.

- **המרד היהודי זכה לכבוד בלתי רגיל בקרב המחתרת הפולנית**, אשר סירבה עד אז לשתף פעולה עם הכוחות היהודים. העיתונות המחתרית הפולנית שאבה השראה מהמרד היהודי, ותוך זמן קצר מרדה המחתרת הפולנית כנגד הכוחות הנאצים בוורשה.

ההכנות כללו הסכמות **שיתוף הפעולה בין כלל הפלגים ותנועות הנוער** המגוונות בגטו, אשר התגברו על

חילוקי הדעות ביניהם והתאגדו לראשונה במאבק משותף בהנהגת מרדכי אנילביץ'.

5. א. הגורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה כלפי יהודים בארצות הכיבוש

- **מסורת אנטישמית (מסורת גזענית)** – אנטישמיות שהתקיימה במקום וחוזקה על-ידי התעמולה הנאצית "חיסנה" את הציבור מפני גילוי אהדה ליהודים. יש חוקרים שמצביעים על התאמה בין מידת האנטישמיות ועוצמתה במקום מסוים לבין נכונות התושבים לסייע ליהודים או לשתף פעולה עם הנאצים; בדנמרק, הנעדרת מסורת אנטישמית, ניצלו רוב היהודים בזכות האוכלוסייה המקומית, ואילו בפולין ובליטא, בעלות מסורת אנטישמית ענפה, נמחו רוב הקהילות.
- **דרגת הכיבוש הגרמני/הפחד מפני הגרמנים** – במקומות שבהם שלטו הנאצים באופן ישיר, כמו פולין ואוקראינה, נמנעו האזרחים מסיוע ליהודים מתוך פחד מפני הגרמנים ומפני המשטרה המקומית, ששיתפה עימם פעולה. ההנהגה הנאצית נלחמה באיכרים שנתנו מחסה ליהודים ועודדה את שיתוף הפעולה של הרשויות המקומיות בחיסול התופעה. ראשי הכפרים, בעיקר בפולין, באוקראינה וברוסיה הלבנה אולצו לדווח לרשויות הגרמניות על זהותו של כל אדם חדש שהגיע לכפר, כולל ילדים ותינוקות. כמו כן הקימה המשטרה הגרמנית רשת מלשינים כדי לאסוף מידע על כל יהודי שמסתתר. הגרמנים איימו בעונש קולקטיבי עבור כל התושבים בכפר שבו ימצאו יהודים – שריפת בתי הכפר ועונש מוות לאדם המסתיר יהודי. הנאצים הבטיחו טובות הנאה בצורת מצרכים למי שסיגר יהודים. רבים מן המלשינים הפעילו סחטנות כלפי היהודים המסתתרים. לעומת זאת, במדינות שבהן השליטה הייתה עקיפה, כמו בדנמרק, היו גילויים רבים יותר של סיוע והצלה כלפי היהודים (ראו הרחבה בהמשך).
- **זיהוי יהודים עם הקומוניזם** – יהודים זוהו כקומוניסטים, בעיקר במקומות שנכבשו על-ידי ברית-המועצות, כמו מזרח פולין וליטא. בעיני הפולנים והליטאים היו הסובייטים בבחינת כובשים ואויבים, שמטרתם לחלק את המדינה ולבטל את עצמאותה. לכן נוצר ליהודים דימוי של בוגדים ומשתפי פעולה עם האויב.
- **מצוקת המלחמה** – תושבי המדינות הכבושות סבלו בעצמם מן המלחמה. היה עליהם להתמודד עם מחסור במזון, מאסר של מכרים וקרובים, חיים בצל הכיבוש הנאצי ועוד. כל אלה גרמו להם לראות במצבם של היהודים דבר שולי, ועל כן הם גילו אדישות למצבם. ליאו האמון, פעיל במחתרת הצרפתית, כתב בשנת 1941: "דאגות השעה אינן מותירות אלא זמן מצומצם להקדיש למצוקותיהם של אחרים".
- **חמדנות לרכוש היהודי** – היו באוכלוסייה אנשים שרצו לקבל לידיהם חלק מהרכוש המופקע של היהודים: עסקים, מפעלים, אדמות וכדומה.

ב. אוסקר שינדלר – הצלה באמצעות תעסוקה - מניע אנושי/הומני/מוסרי

שינדלר, איש עסקים גרמני, ניצל את קשריו עם פקידים גרמנים בצבא ובממשלה והעסיק מאות יהודים במפעלים שבבעלותו, וכך הציל אותם מגירוש. ליד קרקוב החזיק שינדלר במפעל לייצור כלים, שם העסיק כ-900 יהודים. ב-1943, כאשר החלו לשלוח את יהודי קרקוב למחנה פלשוב, העביר שינדלר את המפעל לתוך המחנה והמשיך להעסיק את היהודים. ב-1944 הקים שינדלר מפעל לייצור תחמושת בחבל הסודטים והצליח להעביר לשם את היהודים שעבדו

במפעליו הקודמים. שינדלר דאג למזון, לטיפול רפואי וליחס אנושי חם עבור היהודים שהציל. בסוף המלחמה ניצלו כל היהודים תחת חסותו. ב-1962 קיבל שינדלר את התואר "חסיד אומות עולם".

שני דפוסי יחס נוספים:

- **"הרוב הדומם"** – הגיבו באדישות למצוקתם של היהודים והתבוננו מן הצד כאשר אלו גורשו או נלקחו למחנות – הרוב הדומם.
- **משתפי פעולה** – אחרים בחרו לשתף פעולה עם הנאצים: הסגירו יהודים, הלשינו עליהם ולעיתים השתתפו באופן פעיל ברצח יהודים – תושבי המדינות הבלטיות (ליטא לדוגמה) – משתפי פעולה.

6. א. הנושאים שהועלו בוועידה:

- סקירת מדיניות ההגירה הנאצית כלפי היהודים עד כה (שלהי 1941).
- הצגת טבלה שכללה נתונים מדויקים על מספר היהודים בארצות השונות שכלל ב"פתרון הסופי". סך הכול – 11 מיליון יהודים.
- בוועידה תוארו דרכי הביצוע של "הפתרון הסופי" לשאלת היהודים – שליחת היהודים מזרחה לצורך "יישוב מחדש" (השמדה).
- שאלת גורלם של יהודים חלקיים, הנשואים לאריים, וגורל צאצאיהם – לגבי נושא זה לא הייתה החלטה. כמו כן נדונו נושאים כמו הקמת גטו לזקנים וסדר הגירוש למחנות ההשמדה.

הוכחת הטוטליות של "הפתרון הסופי":

- הנאצים נקבו במספר המוערך של הקהילות היהודיות בכל ארץ וארץ באירופה אשר יועדו להשמדה – דבר המעיד על ההיקף הרחב של ההשמדה ועל כוונותיהם להשמיד את כלל היהודים עד האחרון שבהם, 11 מיליון.
- הטוטליות של "הפתרון הסופי" – השמדה עד היהודי האחרון – אפילו של קהילות קטנות כמו 200 יהודי אלבניה ו-1300 יהודי נורווגיה. ההגזמה במספר יהודי ברית-המועצות נועדה ליצירת דמוניזציה של הציבור היהודי שם.
- "הפתרון הסופי" אמור לכלול גם את היהודים ממדינות גרורות אשר שיתפו פעולה עם הגרמנים, כמו רומניה והונגריה. כמו כן נכללו ברשימה יהודי בריטניה – מדינה שהנאצים לא הצליחו להכריע עד כה. ביטוי נוסף לגלובליות הוא הכללתם של יהודי צפון אפריקה כחלק מיהודי צרפת.

• "הפתרון הסופי" אמור לכלול גם את יהודי המדינות הניטרליות, כמו ספרד, שוויץ ואירלנד.

ב. היהודים בגטאות התקשו להבין כי הנאצים מבצעים השמדה טוטלית בשל הסיבות הבאות:

- ליהודים נמסר שהם הולכים לעבודה במזרח.

- הנאצים דרשו מהנשלחים למחנות לכתוב לקרוביהם כי טוב להם וכי הם מחכים לבואם של בני משפחתם.

- הנאצים נקטו בשיטות הטעיה שכללו אקציות ובהן נלקחו רק חלק מן היהודים להשמדה וזאת מבלי לספר ליהודים

- היהודים היו כלואים בגטו, מנותקים מן העולם החיצון בתנאי קיום בלתי אנושיים והתקשו להאמין לשמועות בדבר רצח המוני.

- מבצע הפתרון הסופי היה סודי וחשאי והנאצים נקטו בתכסיסי הטעיה על מנת למנוע מן היהודים להעריך כי מדובר בהשמדה וודאי לא כוללת.

פרק שלישי

7. **א. הסכם שביתת הנשק** – הסכם רשמי שבו מופסקת המלחמה לחלוטין בגבולות שנקבעו בין הצדדים. שני הצדדים מסכימים על סיום המלחמה ביניהם תוך קביעת תנאים מסוימים, שיאפשרו שמירה על מצב של אי-לוחמה ביניהם. הסכמים אלו הינם בעלי תוקף בינלאומי.

הצד הישראלי ראה בהסכמי שביתת הנשק בסיס לקביעת גבולות קבע ולהסכמי שלום. הסכם שלום הוא מערכת יחסים דיפלומטית בין מדינות. הסכמי השלום שוללים עימות אלים בין הצדדים ומדגישים את ההסכמה ואת המחויבות של שני הצדדים ליישב כל מחלוקת שתתגלה ביניהם באמצעות התדיינות ומשא ומתן ולא באמצעות אלימות וכפייה. השלום המדיני אינו מתבטא רק בהיעדר עימות צבאי אלא גם בשיתוף פעולה בין המדינות בתחומים שונים, כמו כלכלה, מסחר, תרבות וספורט.

לעומת זאת הצד הערבי ראה הסכמים אלו כהפוגה, כהסכם זמני להפסקת אש שמטרתו להיערך לקראת סבב לחימה נוסף לצורך השמדת המדינה היהודית. הסכם הפסקת אש הינו שלב בעימות צבאי, שבו שני הצדדים הלוחמים מחליטים להפסיק את פעולות הלחימה ביניהם כדי לנהל שיחות על סיום מצב העימות או כדי לחדש כוחות ולהיערך למערכה צבאית נוספת.

ב. מנקודת מבט יהודית: האוכלוסייה הערבית ברחה בשל המלחמה... התבוסה הצבאית והתמוטטות מערכות השלטון הביאו את הערבים לברוח מיוזמתם...

מנקודת מבט ערבית: צה"ל פינה או גרש אוכלוסייה זו, הרס את כפריה כדי למנוע מהם אפשרות לשוב ולא אפשר לה לשוב וכך הפך את הפלסטינים לפליטים מגורשים.

8. א. המאבק הצבאי בבריטניה

מדיניות של מאבק כוחני תוך פגיעה בתשתיות בריטיות ללא הגבלה גיאוגרפית וללא הגבלת זמן.

- אמונה שזו הדרך היחידה להביא לסילוק הבריטים מארץ-ישראל. הבריטים סולקו ממקומות שונים בעולם בעקבות מאבק כוחני, ולכן יש לאמץ דפוס פעולה זה.
- הטענה הייתה כי המאבק הרצוף יקשה על הבריטים גם מבחינה כלכלית, כי הוא יאלץ להביא עוד ועוד כוחות לארץ, ובכך יגביר את הביקורת בקרב הקהל הבריטי, שהתנגד לשהותם הארוכה של החיילים הבריטים בארץ, ויזרז את סיום המנדט.

הפעולות שבוצעו במסגרת המאבק הצבאי:

1. **הפריצה לכלא עכו** – במהלך הפשיטה על הכלא נחלק הכוח לשתי יחידות: האחת הציבה מחסומים בדרכים שהובילו לבית הכלא, והשנייה התקרבה לחומה ופוצצה חלק ממנה במקום שנקבע מראש. באמצעות חומר נפץ שהוברח לתוך בית הכלא פוצצו האסירים את שערי הברזל וברחו דרך הפרצה בחומה. כ-30 אסירים יהודים הצליחו לברוח.
2. **חטיפת חיילים בריטיים** – בתגובה לגזר דין מוות שנקבע למספר לוחמי אצ"ל שנתפסו על-ידי הבריטים חטף ארגון האצ"ל שני סמלים בריטים ואיים לפגוע בהם. דעת הקהל בבריטניה הזדעזעה מרציחתם של החיילים והגבירה את הלחץ על הממשלה לוותר על השליטה בארץ-ישראל.

ב. בקיץ 1947, בפרשת יציאת אירופה תש"ז ("אקסודוס"), ידעה ההעפלה את אחת מנקודות השיא שלה. תכניתם של הבריטים להחזיר את מעפילי הספינה לאירופה והתנגדות המעפילים במשך שבועות לרדת מספינות הגירוש בכל חוף זולת חוף ארץ-ישראל יצרו הד כל-עולמי למאבק ההעפלה בפרט ולמאבקו של היישוב בארץ בכלל. אחרי חודשיים של מאבק, גירושים והתבצרות בספינות גירוש הובאו המעפילים, ניצולי השואה, חזרה לגרמניה. כך הורידו הבריטים בכוח את אלפי המעפילים בנמל המבורג שבגרמניה, לעיני מאות עיתונאים מכל העולם. המעפילים הועברו למחנות פליטים באזור הבריטי של גרמניה ושהו שם כמה חודשים, עד שאנשי המוסד לעלייה ב' ארגנו את עלייתם ארצה. העולם כולו עקב בדאגה אחר גורלם של נוסעי האנייה, והמאבק הלאומי היהודי צבר תמיכה בינלאומית. דעת הקהל הבינלאומית הגבירה את הלחץ על בריטניה לסיים את שליטתה בארץ-ישראל ולאפשר לניצולי השואה לעלות למולדתם. חברי ועדת החקירה של האו"ם

(אונסקו"פ) עקבו אחר מאבק מעפילי "יציאת אירופה" בחיפה וביקרו במחנות העקורים באירופה. התרשמותם ממראה עיניהם התבטאה במסקנות הבאות: "עלייה יהודית היא הבעיה המרכזית של ארץ-ישראל כיום... יצירת מדינה יהודית לפי תכנית החלוקה היא התקווה היחידה להסרת בעיה זו מזירת הסכסוך".

אקסודוס הייתה פרשה מכוננת ויצרה לחץ בינלאומי אדיר ומצלח על בריטניה לשנות את מדיניותה ואף להביא להודעתה בדבר העברת שאלת א"י לאו"ם.

9. א. שתי המעצמות היו מסוכסכות זו עם זו במסגרת המלחמה הקרה והניגודים שהיו ביניהן נעלמו בכל הקשור לסוגיית תכנית החלוקה. שתי המעצמות תמכו בתכנית החלוקה כלומר בהקמת מדינה יהודית לצד מדינה ערבית והייתה זו הסכמה מאד נדירה שאפיינה את שתי האידאולוגיות השנואות זו על זו.

עמדת ארצות-הברית. הנשיא טרומן סבר כי תמיכה במדינה היהודית תשרת את האינטרסים של המערב בבלימת ניסיונות ההשתלטות של ברית-המועצות. בשנים אלו הנהיג הנשיא טרומן אסטרטגיה חדשה לבלימת שאיפותיה של ברית-המועצות, אשר רצתה להגביר את השפעתה האידאולוגית על אזורים שונים בעולם, ובכללם המזרח התיכון. התמיכה האמריקאית בהקמת המדינה היהודית הייתה ביטוי למדיניות הבלימה של ברית-המועצות, אשר רצתה ליצור דריסת רגל במזרח התיכון באמצעות תמיכה במדינה היהודית.

עמדת ברית-המועצות – תמיכה בחלוקת ארץ-ישראל. בנאומו המפורסם תיאר גרומיקו את סבלם של יהודי אירופה בשואה ותמך בשאיפתם להקים מדינה יהודית. הרקע לכך היה המלחמה הקרה. המלחמה הקרה עיצבה את מדיניותן של שתי המעצמות. ברית-המועצות ביקשה להגביר את השפעתה במזרח התיכון וליצור דריסת רגל באזור אסטרטגי המשופע במקורות אנרגיה (נפט). בנוסף, שאפה ברית-המועצות לסלק את בריטניה מהמזרח התיכון על מנת להחליש את מדינות המערב. הממשל הסובייטי העריך כי תמיכה במדינה יהודית תאפשר להפוך את ארץ-ישראל לקומוניסטית בשל הרקע הסוציאליסטי של הנהגת היישוב היהודי בארץ: מרבית העולים הגיעו מרוסיה, המפלגות המרכזיות היו סוציאליסטיות (מפא"י ומפלגת העבודה) ובארץ פעלה מפלגה קומוניסטית.

ב. תוכן הצעת החלוקה מיום כ"ט בנובמבר 1947

- עד האחד במאי 1948 יסתיים המנדט הבריטי בארץ. עד האחד באוגוסט 1948 יפוננו הכוחות הבריטיים מארץ-ישראל.
- עד האחד באוקטובר 1948 יקומו בארץ-ישראל שתי מדינות עצמאיות שיצורפו כחברות באו"ם. עד אז יקומו שתי ממשלות זמניות.

- ירושלים וסביבותיה יהיו תחת שלטון בינלאומי.
- יחול שיתוף פעולה מדיני/כלכלי בין המדינות.
- על-פי מפת החלוקה, לא תכלול המדינה היהודית את הגליל המערבי והמרכזי, את ירושלים ואת אזור צפון מערב הנגב.

התגובות השונות להצעת החלוקה

היהודים קיבלו את ההצעה בסיפוק רב. הייתה זו גולת הכותרת של המאבק שניהל היישוב להשגת עצמאותו. העם היהודי קיבל לגיטימציה בינלאומית רשמית לשאיפותיו הלאומיות ונערך לקראת העלאת עקורי השואה ויהודי שאר העולם. המדינה היהודית העתידית כללה את הנגב, שהיווה נכס אסטרטגי בשל התכנון ליישוב במיליוני העולים העתידיים ולפתחו בפן הכלכלי. כמו כן, כללה המדינה היהודית מוצא לשני ימים (הים התיכון וים סוף) ושליטה על מרבית מקורות המים בצפון, לרבות הכינרת. יחד עם זאת, לתכנית היו חסרונות, כגון אי הענקת ריבונות יהודית לירושלים, הפיכתה לבינלאומית וסכנת ניתוק שני חלקי המדינה היהודית על-ידי הצד הערבי במקרה של עימות עתידי.

לעומת זאת, **ערביי ארץ-ישראל** דחו את התכנית על הסף, הכריזו על שביתה כללית ופתחו במלחמת אזרחים כלפי היישוב היהודי. הם סרבו לכל פשרה טריטוריאלית, והיו נחושים להוכיח לאו"ם ולמעצמות כי המדינה היהודית לא תוכל לשרוד כלכלית וצבאית, וכך ביקשו לרוקן מתוכן את תכנית החלוקה. **מדינות ערב** התנגדו גם הן לתכנית החלוקה. הן מסרו הצהרה באמצעות הליגה הערבית (ארגון בין-ערבי שפעל לשם שיתוף פעולה בין מדינות ערב) על כוונתן לרכז צבא מתנדבים שיפעל לעזרת ערביי ארץ-ישראל.

פרק רביעי

10. א. להלן הגורמים לעלייה המופיעים בשיר:

- - שמחה בעקבות הקמתה של מדינת ישראל- הגשמת חלום בן 2000 שנה והרצון לטיול חלק בהקמתה.
- מרבית העולים שהגיעו מאירופה בשנים הראשונות היו ניצולי שואה, המוגדרים כ"שארית הפליטה" – אודים מוצלים מאש.
- רובם עלו מתוך תפיסה שהתגבשה בעקבות השואה, חוסר הרצון להישאר במקומות שהפכו לבית קברות עבור בני משפחותיהם, והתסיסה האנטישמית שהמשיכה לאחר המלחמה, כמו פוגרום קאלצה שבפולין (1946-1947).
- רבים מהם פירשו את החיים במדינה יהודית כמילוי הציווי האחרון של הקורבנות. מדינת ישראל נתפסה כבית, כפיצוי וכתחליף להרס ולאובדן.

ב. הקשיים העיקריים העולים בטקסט הם :

- השפה שלא הייתה מוכרת לכולם : לארץ הגיעו יהודים רבים ממדינות רבות, מתרבויות שונות שלא ידעו את השפה העברית.

- ההתייחסות בטקסט היא אל השימון- אל המדבר – אל הנגב שם הוקמו עיירות פיתוח שכוחות אל. ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, טען שיש להביא יהודים מכל העולם, לדאוג שיזנחו את תרבותם ולסגלם ללשון אחת, לתרבות אחת, לאזרחות אחת ולנאמנות אחת. הוא האמין ש"כור ההיתוך" יביא ליצירת אומה חדשה בעלת מאפיינים אחידים. על-פי בן-גוריון יש להנחיל לעולים את מורשת היישוב – ציונות, חלוציות, אהבת הארץ וערכים מהתרבות המערבית המודרנית. הדרך להשגת מטרה זו הייתה באמצעות השירות הצבאי והחינוך. תפיסת "כור ההיתוך" דרשה מכל העולים לוותר על עברם לטובת תרבות ישראלית "צברית" חדשה. משמעות הווייתור עבור עולי ארצות האסלאם הייתה משמעותית יותר מאשר עבור אחיהם עולי ארצות אירופה, משום שהתרבות ה"צברית" הייתה קרובה לתרבות המערב במובנים רבים (חילונית, מנוכרת לערכי המשפחה המסורתיים ועוד) ורחוקה מתרבותם של עולי ארצות האסלאם. משום כך עוצמת התנגדותם של עולי ארצות האסלאם למדיניות "כור ההיתוך" הייתה גדולה, ולעיתים גם אלימה.

11. א. דה-קולוניאליזם: שלילת הקולוניאליזם, תהליך שהביא בהדרגה לסיום שליטת המעצמות על המושבות שמעבר לים ולהקמתן של מדינות עצמאיות. התהליך התרחש בכל מקום שבו שלט הקולוניאליזם. מלחמת העולם השנייה הביאה לפגיעה כלכלית קשה ביותר בבריטניה ובצרפת ובכך גרמה לשתיהן לנטוש את מדיניות השליטה היקרה על ארצות האסלאם.

בנוסף, מעצמות אירופה, שהיו השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה, וכך החל עידן חדש, העידן של שתי המעצמות ארה"ב וברה"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך, לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה אליהן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה של המעצמה האחרת והשפעתה על אזורים נוספים בעולם.

ב. השפעות תהליך הדה-קולוניזציה – מאחר ויהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה-קולוניזציה היה בעל השלכות בולטות על חיי היהודים.

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הדה-קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אימצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, שבה התרבות הערבית השתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש, מנהגים, תרבות ושלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי, ולכן כחלק מתהליך הדה-קולוניזציה הועמקה השנאה כלפיה והתגברה הפעילות כנגדם. עם זאת, היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הדה-קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומתוך הנחה שמדינות

הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיית ותבטחנה את הקיום היהודי בגבולותיהן. המאבק לשחרור לאומי מיתן, בשלבים מסוימים, מגמות אנטי-יהודיות מתוך הנחת התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת עצמאותן. בהתאם לכך, לאחר השגת העצמאות הותר הרסן, ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

התגברות הלאומיות – כפי שאירע באירופה כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי שלאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

12. א. ישראל העריכה כי צבאות ערב לא יוכלו לשקם את כוחם, שהושמד במלחמת ששת הימים.

בנוסף, מערך המודיעין המשוכלל שבנתה ישראל אמור היה לספק התראה מספקת (מספר ימים) במקרה של פרוץ מלחמה, כדי שניתן יהיה לגייס את כוחות המילואים. מערך המודיעין המשוכלל אכן הזרים ידיעות על כך שמצריים וסוריה מתכוננות למלחמה, אך הידיעות לא פורשו נכונה. למעשה, המודיעין נכשל בכך שלא סיפק בזמן התראה לגבי המלחמה המתקרבת. בצה"ל רווחה "קונספציה" שמצריים לא תתקוף ללא עליונות אווירית שתספיק לשיתוק חיל-האוויר הישראלי ולהפצצה בעומק מדינת ישראל, וכן שסוריה לא תתקוף ללא מצריים. איתותים שנקלטו על-ידי המודיעין הישראלי ממצריים ומסוריה לפני המלחמה היו אמורים לעורר חשד, אך בגלל אותה "קונספציה" לא הוערכו כראוי. תמרוני צבא מצריים לא זוהו כהכנות למלחמה, ולכן אגף המודיעין לא נתן לצה"ל אזהרה מספקת. כתוצאה מכך לא נקט צה"ל אמצעים מתאימים, כגון גיוס כללי בזמן. ה"קונספציה" שרווחה בצה"ל שמצריים לא תתקוף ללא עליונות אווירית מספקת לשיתוק חיל האוויר הישראלי ולהפצצה בעומק מדינת ישראל, וכן שסוריה לא תתקוף ללא מצריים. איתותים שנקלטו ממצריים ומסוריה על-ידי המודיעין הישראלי לפני המלחמה אמורים היו לעורר חשד, אך בגלל אותה "קונספציה" לא הוערכו כראוי. תמרוני צבא מצרים לא זוהו כהכנות למלחמה, ולכן אגף המודיעין לא נתן לצה"ל אזהרה מספקת. כתוצאה מכך לא נקט צה"ל באמצעים מתאימים, כגון גיוס כללי בזמן.

ב. השפעות בתחום הפוליטי

שינויים במפה הפוליטית: בלחץ המחאה החברתית הוקמה ועדת חקירה ממלכתית (ועדת אגרנט) לבירור המחדלים שהביאו לפרוץ המלחמה. מסקנותיה היו נגד הדרג הצבאי. כתוצאה מכך הרמטכ"ל וכמה קצינים בכירים נאלצו להתפטר. אולם הציבור ראה בדרג המדיני כאחראי הראשי למחדל ולכן גם שר הביטחון (משה דיין) ראש הממשלה נאלצו להתפטר. התפרקות ממשלת גולדה מאיר וביקורת ציבורית מתמשכת סללו את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, שבעקבותיו עלתה לשלטון מפלגת "הליכוד" בראשות מנחם בגין.

בתחום המדיני – היחסים בין ישראל למדינות ערב

המלחמה סללה את הדרך לביקורו של הנשיא סאדאת בישראל (1977). שני הצדדים גילו נכונות להיכנס למו"מ לקראת שלום, ונכונות זו הביאה לביקורו ההיסטורי של הנשיא סאדאת בישראל בנובמבר 1977, למטרת שיחות השלום ולחתימה על הסכם השלום "קמפ-דייוויד" בין ישראל לבין מצריים.

